

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Linnea Lövebrant

Mord och dråp – en analys av etiska resonemang kring uppsåtligt dödande

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: VT 2016

Innehåll

Summary	3
Sammanfattning	5
Förkortningar	7
1. Inledning	8
1.1 Introduktion	8
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Metod och material	9
1.4 Disposition	10
1.5 Avgränsningar	10
1.6 Forskningsläge	11
2. Mord och dråp i svensk lagstiftning	12
2.1 Utvecklingen av bestämmelserna kring mord och dråp	12
2.2 Gränsdragningen mellan mord och dråp	12
2.2.1 Försvårande omständigheter	13
2.2.2 Förmildrande omständigheter	14
2.2.3 Högsta domstolens motiveringar	15
3. Etik och synen på dödande	18
3.1 Etik och moral	18
3.2 Teorier inom etik	18
3.2.1 Pliktetik	19
3.2.2 Konsekvensetik	20
3.2.3 Rättighetsetik	21
3.2.4 Etiska aspekter på uppsåtligt dödande	22
3.2.5 Pliktetik och synen på dödande	23
3.2.6 Konsekvensetik och synen på dödande	23
3.2.7 Rättighetsetik och synen på dödande	24
3.2.8 Skademätning av kriminella handlingar	24
4. Analys	27
Käll- och litteraturförteckning	31
Rättsfallsförteckning	33

Summary

This interdisciplinary essay deals with the crimes murder and manslaughter, which are regulated in chapter 3 § 1 and § 2 in BrB. Murder and manslaughter are two degrees of intentional killing. The former is the standard level of intentional killing while the latter is defined as less serious considering, inter alia, the circumstances that caused the action.

By this division the legislator assert that killing acts can be graded from how objectionable the act is considered. Some kinds of killing acts are therefore more serious than others in criminal law. A similar view is held by the Supreme Court, which appears when intentional killing is classified. For someone that does not know a lot about the legislator's and the Supreme Court's reasoning, the division can be provocative. For this reason, the essay tries to illustrate the arguments of the legislation and the established practice. Furthermore, the essay examines whether the division can be justified with ethical reasoning and theories. The main purpose is therefore to scrutinize deontology, consequentialism and the moral rights theory to compare these theories with the Swedish law and practice.

In the preparatory work, the legislator has presented certain circumstances that shall influence on the classification between murder and manslaughter. The Supreme Court has in several cases confirmed these circumstances. Aggravating circumstances are for example: a killing act that has been carefully planned or realized in order to accomplish another crime. Moreover is unnecessary suffering for the victim, ruthlessness from the perpetrator, the length of the incident and a close relation between the victim and the perpetrator regarded as aggravating. Mitigating circumstances arise when the perpetrator has been provoked, insulted or when he/she is acting because of jealousy. To act in self-defence is also mitigating.

The ethical theories have different views on how a human being should live his/her life and which factors that should be taken into account before an action. Adherents to deontology consider all acts of killing as objectionable, it is wrong to kill irrespective of existing circumstances. Similar view is held by the moral rights theory, which claims that the killing act is violation of the victim's rights, for example the right to self-determination. For this reason all kinds of killing acts are rejected. It is only the consequentialism that asserts that certain kinds of killing acts are morally correct. Since the consequentialism focuses on the

consequences of an act, even a murder or a manslaughter can be morally right as long as the act involves more good than bad consequences.

The conformity between the ethical theories and the preparatory work and practice is complicated to affirm but it is possible to draw the conclusion that it does not exist a division of intentional killing in ethics as it does in law. However, there are arguments in some of the ethical theories that correspond with the legislation. The models of explanation that will be introduced in the essay are developed by philosophers and jurists and in some regards, they confirm the division in murder and manslaughter that exist in Swedish law. For example, McMahan, Jareborg and Von Hirsch explain that an action can be more or less morally objectionable. Particularly, criminal acts that cause a great harm to the victim are serious. This is equivalent to the argument that is presented by the Supreme Court in the judgements.

Sammanfattning

Denna tvärvetenskapliga uppsats behandlar brotten mord och dråp som stadgas i 3 kap. 1 § och 3 kap. 2 § i BrB. Mord och dråp utgör två svårhetsgrader av uppsåtligt dödande, där det förstnämnda är normalgraden av uppsåtligt dödande medan det sistnämnda definieras som mindre grovt med hänsyn till bland annat de omständigheter som föranlett gärningen.

Genom denna uppdelning hävdar lagstiftaren att dödande handlingar kan graderas utifrån förkastlighet, vissa typer av dödande gärningar ses således som allvarligare än andra ur straffrättslig synpunkt. En liknande diskussion förs av Högsta domstolen när rubricering av uppsåtligt dödande sker. För någon som inte är insatt i lagstiftarens eller Högsta domstolens tankegångar kan uppdelningen vara provocerande. Därför görs ett försök i denna uppsats att dels belysa motiven bakom lagstiftning samt praxis, dels undersöka huruvida uppdelningen kan motiveras med etiska resonemang och teorier. Det huvudsakliga syftet med uppsatsen är följaktligen att studera plikt-, konsekvens- och rättighetsetiska argument kring dödande för att se hur väl teorierna stämmer överens med svensk gällande rätt samt praxis.

Lagstiftaren har genom förarbeten framfört vissa omständigheter som bör påverka gränsdragningen mellan mord och dråp. Dessa har senare bekräftats av HD i ett flertal rättsfall. Som exempel på försvårande omständigheter kan nämnas när dödandet varit noggrant planerat, genomförts för fullbordan av annat brott, inneburit onödigt lidande för offret eller när gärningsmannen visat stor hänsynslöshet. Ett långt händelseförlopp som medfört dödsångest för offret är också försvårande. Dessutom påverkar offrets ställning och relation i förhållande till gärningsmannen, dödandet av en närstående bedöms vanligtvis allvarligare. Förmildrande omständigheter föreligger när gärningsmannen begår brottet i ett okontrollerat affektionstillstånd som exempelvis kan ha grund i provokation, svartsjuka eller förolämpningar. En nödvärnssituation betraktas även som förmildrande för gärningsmannen.

De etiska teorierna har olika syn på hur en människa bör leva sitt liv och vilka faktorer som bör beaktas inför en handling. Pliktetiker menar att en dödande handling alltid är förkastlig, det är nämligen fel att döda, oavsett föreliggande omständigheter. Rättighetsetiker har ett liknande synsätt, som hävdar att den dödande handlingen innebär en kränkning av offrets rättigheter, bland annat ett intrång på självbestämmanderätten. Av denna anledning förkastas således alla former av dödande. De enda som menar att vissa typer av dödande kan vara

moraliskt riktiga är konsekvensetiker. Konsekvensetiken ser endast till konsekvenserna av en handling och därför kan till och med mord eller dråp betraktas som moraliskt korrekt, så länge handlingen medför fler bra än dåliga konsekvenser.

Teoriernas konformitet med motiv från förarbeten och praxis är komplicerat att fastställa men slutsatsen som kan dras är att det inte inom etiken, såsom inom juridiken, finns en uppdelning av uppsåtligt dödande i två former. Däremot går det att argumentera för att en del etiska teorier och resonemang stämmer bättre överens med lagstiftningen än andra. Det finns dessutom modeller, framtagna av filosofer och jurister, som i vissa hänseenden bekräftar den uppdelningen i mord och dråp som finns i svensk rätt. Bland annat menar McMahan, Jareborg och Von Hirsch, med sina olika förklaringsmodeller, att en handling kan vara mer eller mindre moraliskt förkastlig. Särskilt allvarliga anses kriminella handlingar som medför stor skada för offret. Detta motsvarar till stor del hur HD resonerar i gränsdragningen mellan mord och dråp. Stor hänsyn tas till offret och hur gärningen upplevts ur dennes synvinkel.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. 1
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avd. 2
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar

1. Inledning

1.1 Introduktion

Varför har den svenska lagstiftaren valt att skilja på uppsåtligt dödande av normalgraden, som betecknas mord enligt 3 kap. 1 § BrB, och mindre grovt uppsåtligt dödande, som betecknas dråp enligt 3 kap. 2 § BrB?

Ett slagsmål som spårade ur ledde till 20 knivhugg och en människas död. I Högsta domstolen dömdes gärningsmannen för dråp.¹ I ett annat fall dömdes gärningsmannen för mord efter att ha knivhuggit offret i hjärtat.² Det kan framstå som provokativt att inte samtliga fall där någon berövas livet rubriceras på samma sätt. Är inte allt dödande lika förkastligt? Som redan framkommit är inte alla former av dödande lika allvarliga enligt lagstiftaren men frågan är varifrån denna ståndpunkt kommer och vilka argument som ligger till grund för uppdelningen i gällande rätt. För att försöka förstå uppdelningen i mord respektive dråp kan etiska³ teorier vara till hjälp, åtminstone görs ett försök i uppsatsen att jämföra etiska och juridiska argument gällande uppsåtligt dödande.

Etiska teorier uttrycker varför det är moraliskt förkastligt att döda, de förtydligar anledningen till varför människor bör leva på ett eller annat sätt, vilket juridiken, åtminstone lagtexten, inte gör. Inom etiken är frågan kring dödande handlingar av stort intresse, det är ett ämne som engagerar universellt och oavsett historisk tidsperiod. Frågan är om lagstiftaren och/eller Högsta domstolen har påverkats av etiska argument i den lagstiftning samt praxis som är rådande i Sverige.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka huruvida det inom vissa utvalda etiska teorier finns argument som antingen bekräftar eller dementerar den svenska straffrättsliga lösningen gällande uppsåtligt dödande, då lagstiftningen skiljer på ett normalt respektive mindre grovt uppsåtligt dödande. En del av utredningen består därför i att förstå vilka typer av argument

¹ NJA 1987 s. 33.

² NJA 1980 s. 407.

³ Etik är vetenskapen om sedligt gott och ont. Begreppet kommer från grekiska "ethos" som betyder sed och är en teoretisk och kritisk reflektion över moralen.

och motiv som lagstiftaren samt Högsta domstolen använt sig av och jämföra dessa med etiska argument kring dödande.

Uppsatsen syftar till att besvara följande frågeställningar:

- Finns det inom etiken, såsom i svensk gällande rätt, en mindre allvarlig respektive en mer allvarlig form av uppsåtligt dödande?
- Vad motiverar i sådana fall, inom etiken, att någon typ av dödande är mer allvarlig än någon annan?
- Hur motiverar Högsta domstolen respektive lagstiftaren gränsdragningen mellan mord och dråp och hur stämmer detta överens med de etiska teorier som nämns i uppsatsen?

1.3 Metod och material

Eftersom uppsatsen är tvärvetenskaplig har flera metoder använts för genomförandet. Kapitel två har utförts med hjälp av den rättsdogmatiska metoden, vilket betyder att traditionella rättskällor, såsom lagar, förarbeten, rättspraxis och doktrin analyserats för att besvara frågeställningarna. Denna del fokuserar på lagstiftarens och HD:s resonemang kring gränsdragningen mellan mord och dråp, vilket innebär att förarbeten och rättspraxis är det som redogörs för mest utförligt. Det är de elektroniska versionerna av förarbeten och praxis som använts i uppsatsen, eftersom de är mest lättillgängliga. Doktrin har använts huvudsakligen för de allmänna delarna kring bestämmelserna mord och dråp samt för att förklara grundläggande straffrättsliga problem.

Uppsatsens filosofiska perspektiv i tredje kapitlet medför att etiska teorier och tankegångar studerats i syfte att jämföra juridiska och etiska argument kring uppsåtligt dödande. Dels beskrivs ett antal väl utbredda och välkända etiska teorier, närmare bestämt, plikt-, konsekvens- samt rättighetsetik. Dels redogörs för ett antal filosofiska modeller och resonemang kring hur och varför dödande handlingar kan vara olika förkastliga. Avsikten är att skildra det mer traditionella etiska synsättet på dödande men även att ge en mer specifik inblick i filosofiskt tänkande i kombination med straffrätt. De förklaringsmodeller som åsyftas är sådana som presenterats av välrenommerade vetenskapsmän inom straffrätt och filosofi.

1.4 Disposition

Efter detta inledande kapitel framförs kapitel två med syfte att beskriva utvecklingen av bestämmelserna kring mord och dråp samt vilka riktlinjer som finns för gränsdragningen mellan mord och dråp. En viktig del i gränsdragningen mellan dessa brott, förutom lagstiftarens motiv, är Högsta domstolens avgöranden och motiveringar. Därför är redogörelsen av HD:s praxis i kapitel två av stor vikt för rättsläget.

Kapitel tre redogör för det filosofiska perspektivet, med etiska teorier samt deras syn på dödande. Avsikten är att först redogöra övergripande för teoriernas särdrag för att därefter mer djupgående förklara varje teoris förhållande till uppsåtligt dödande. Filosofiprofessorn Jeff McMahan och hans teorier kring dödande finns också med i uppsatsen, han har en förklaring till varför dödande handlingar är olika allvarliga. Ytterligare etiska resonemang är Jareborgs och Von Hirschs artikel som introducerar en metod för att mäta den orsakade skadan vid ett brott. Författarna, som är professor emeritus i straffrätt respektive professor emeritus i straffrätt samt rättsfilosof, kallar metoden för en levnadsstandardanalys och den finns med i uppsatsen för att belysa om och eventuellt varför det är motiverat att dela upp uppsåtligt dödande i två olika brott.

Avslutningsvis redovisas i kapitel fyra analysen samt de slutsatser som kan dras utifrån denna uppsats.

1.5 Avgränsningar

Uppsatsen berör endast brotten mord respektive dråp. För att begränsa typerna av uppsåtligt dödande som behandlas utelämnas mord och dråp som sker genom barmhärtighet, underlåtenhet samt i självförsvar. Inte heller barnadråp redogörs för.

Av naturliga skäl begränsas antalet rättsfall från HD. Urvalet sker utifrån rättsfallens relevans för uppsatsen och tanken är att belysa vilka argument som HD huvudsakligen använder sig av i gränsdragningen mellan mord och dråp. Även ett antal äldre rättsfall är med i redogörelsen men eftersom samma omständigheter är avgörande i bedömningen är de fortfarande tillämpbara.

Anledningen till att konsekvensetik, pliktetik samt rättighetsetik valts ut är Torbjörn Tännsjö's bok *Taking Life* som är en viktig utgångspunkt och inspiration till uppsatsen, varför de etiska teorier som studeras i boken även används till detta arbete. Tännsjö är en svensk filosof som förespråkar hedonism och utilitaristiska idéer.

Samtliga teorier har ett förhållningssätt till varför det är fel att döda, svårare är att hitta argument kring olika svårhetsgrader av dödande. Därför redogörs detta för i den mån det finns sådana argument.

1.6 Forskningsläge

I dagsläget finns inte mycket forskning på uppsatsens område. Det är tydligt att juridik och etik inte studeras tillsammans utan först och främst som två skilda vetenskaper. Av denna anledning är uppsatsen huvudsakligen framarbetad genom analyser av juridik och etik var för sig. Jareborgs och Von Hirschs artikel, *Gauging Criminal Harm*, berör dock straffrätten med ett filosofiskt perspektiv. Författarna nämner i artikeln att allvarlighetsgraden av ett brott inte diskuteras särskilt mycket i doktrin, något de efterfrågar eftersom ämnet är viktigt i samband med påföljdsbedömningen. Sammanfattningsvis är det således problematiskt att få tag på juridiskt material som skrivits med en etisk infallsvinkel.

2. Mord och dråp i svensk lagstiftning

2.1 Utvecklingen av bestämmelserna kring mord och dråp

I 1864 års strafflag fanns två olika former av dödande. Dödande med berått mod straffades som mord medan dödande av hastigt mod räknades som dråp.⁴ Då gärningen varit överlagd eller gärningsmannen haft tid till överläggning skulle brottet rubriceras som mord.⁵

Ståndpunkten att överläggning ska avgöra hur grovt brottet bedöms förkastades av straffrättskommittén som menade att överläggning inte alltid gör dödandet allvarligare. Kommittén hävdade vidare att gränsdragningen skulle göras genom att uppsåtligt dödande betecknades som mord, om brottet med hänsyn till samtliga omständigheter, framstod som särskilt grovt, annars skulle gärningen rubriceras som dråp. Detta motsatte sig bland annat Svea hovrätt samt departementschefen som fick gehör för sina åsikter. I brottsbalken är mord huvudbrottet. Svea Hovrätt ifrågasatte att det över huvud taget skulle göras en uppdelning av uppsåtligt dödande i två brott eftersom det kunde leda till att straffmätningen i allmänhet blev lindrigare än vad som var lämpligt.⁶ Införandet av brottsbalken har medfört att gränsen mellan mord och dråp avgörs med hänsyn till hur grovt brottet framstår vid beaktande av samtliga föreliggande omständigheter.⁷

2.2 Gränsdragningen mellan mord och dråp

Vid rubriceringen av mord eller dråp ska samtliga omständigheter vid brottet beaktas, bland annat gärningsmannens avsikter. Omständigheter kring gärningsmannens person har ingen betydelse i förhållande till gradindelningen.⁸ Enligt motiv till mordbestämmelsen ska straffen för olika gärningar stå i proportion till hur förkastlig respektive gärning betraktas.⁹

⁴ Prop. 1962:10 del B III, s. 73.

⁵ Jareborg m.fl. 2015, s. 22.

⁶ Prop. 1962:10 del B III, s. 74-75.

⁷ Prop. 1962:10 del A, s. 3.

⁸ Asp och Ulväng 2013, s. 27-28.

⁹ Prop. 2008/09:118, s. 56-57.

Angående omständigheter ”vid” brottet är endast sådana som rör brottets straffvärde¹⁰ relevanta. Det som åsyftas är bestämmelserna i 29 kap. 1-3 §§ BrB, där 2 § utgör försvårande omständigheter. Vidare anges att den skada, kränkning eller fara som orsakas vid brottet ska inverka på gradindelningen i större mån än skuldfaktorer. Relevant lagrum är 29 kap. 1 § 2 st. BrB. Slutligen ska även förmildrande omständigheter i 29 kap. 3 § BrB beaktas. Endast provokation eller mänsklig medkänsla påverkar gradindelningen genom att brottet kan placeras i en lägre grad. Utgångspunkten för bedömningen av svårhetsgrad är att den bör överensstämma med straffvärdet för brottet.¹¹

2.2.1 Försvårande omständigheter

Enligt straffrättskommittén ska ett brott betecknas som grovt om gärningen är av särskilt farlig art. Uttrycket används inte i lagtext eftersom det kan vara stötande att förneka att dödande i vissa fall är av särskilt farlig art men kommittén menade att uppsåtligt dödande kan vara mer eller mindre farligt i olika fall från en samhällelig synpunkt. Vad som avses är bland annat dödande som ingår i en plan för genomförandet av annat brott. Dessutom anses dödande som skett på ett sätt som är svårt att upptäcka eller inneburit onödigt lidande för offret allvarligare.¹²

I princip kan alla former av orsakande av någons död betraktas som mord, oavsett om det sker genom handling eller underlåtenhet. Det grundläggande kravet är att någon uppsåtligen berövar annan livet. Vissa omständigheter kring uppsåtligt dödande är försvårande vilket innebär att rubriceringen dråp inte kan bli aktuell.¹³ Bland annat gäller det brott som föregåtts av noggrann planering eller har präglats av (särskild) förslagenhet eller planering, att gärningen varit (särskilt) hänsynslös och orsakat svårt lidande för offret. Det kan handla om kraftigt våld, allvarliga skador, stor smärta, onödigt lidande eller ovanlig grymhet. Exempel på detta är mord genom plågsam misshandel, i samband med sexuellt utnyttjande¹⁴, ett utdraget händelseförlopp eller att offret känt stark dödsångest.¹⁵

¹⁰ Ett brotts straffvärde är i princip en funktion av den företagna gärningens skadlighet eller farlighet samt gärningsmannens skuld.

¹¹ Asp och Ulväng 2013, s. 28.

¹² NJA II 1962 s. 94.

¹³ Jareborg m.fl. 2015, s. 21.

¹⁴ SOU 1953:14, s. 122-123.

¹⁵ SOU 2014:18, s. 191.

Ytterligare faktorer som kan påverka är offrets ställning, antingen genom att gärningsmannen är närstående till offret eller på grund av offrets skyddslösa ställning. En skyddslös ställning kan uppstå i offrets hem eller om någon närstående till offret har blivit ögonvittne till händelsen.¹⁶ Uppsåtligt dödande av tjänstemän betraktas också som försvårande.¹⁷ Av vikt är dessutom skuldfaktorer i 29 kap. 1 § samt 3 § BrB. Som exempel kan nämnas att typ av uppsåt och gärningsmannens motiv vägs in i bedömningen. Dödande med avsiktssuppsåt¹⁸, som hämnd, med en vilja att skrämmas eller lust att döda ses som allvarligt. Dessutom räknas som försvårande sådana fall där gärningsmannen framkallar allmän fara, riktar sig till ett barn eller någon annan försvarslös person.¹⁹

Enligt straffrättskommittén bör exempelvis dödande i samband med rån, dödande med förgiftad mat eller dryck eller dödande som genomförs med hjälp av särskilda anordningar för att förmå offret att utan misstanke utsätta sig för faran rubriceras som mord.²⁰

2.2.2 Förmildrande omständigheter

För att klassificeras som dråp ska det uppsåtliga dödandet, med hänsyn till samtliga omständigheter vid gärningen, bedömas som mindre grovt.²¹ Om gärningsmannen befinner sig i ett okontrollerat affektionstillstånd²² genom provokation²³, förolämpningar, svartsjuka eller konflikter bör brottet rubriceras som dråp.²⁴ Dödande i samband med en nödvärnssituation kan vara förmildrande, även om gärningen varit uppenbart oförsvarlig och inte straffri på grund av nödvärnsexcess.²⁵ I vissa fall kan det påverka huruvida brottet begåtts efter övervägande eller om det sker impulsivt, dock är det inte avgörande för rubriceringen. En lindrigare bedömning kan vara motiverad även när överläggning skett.²⁶

¹⁶ SOU 1953:14, s. 123.

¹⁷ Prop. 2008/09:118, s. 43.

¹⁸ Avsiktssuppsåt innebär att den brottsliga effekten är syftet med gärningen.

¹⁹ Jareborg m.fl. 2015, s. 20-22.

²⁰ SOU 1953:14, s. 123.

²¹ NJA II 1962 s. 92.

²² Jareborg m.fl. 2015, s. 23.

²³ SOU 2014:18, s. 190.

²⁴ Jareborg m.fl. 2015, s. 23.

²⁵ SOU 2014:18, s. 198.

²⁶ SOU 1953:14, s. 121.

Exempel på dråp är om gärningsmannen under en längre tid varit utsatt för psykisk eller fysisk misshandel och bestämmer sig för att döda den person som gjort sig skyldig till misshandeln.²⁷ Ytterligare exempel är en situation där en man som under svåra ekonomiska eller liknande förhållanden bestämmer att döda sig själv och sin fru men som endast lyckas med sistnämnda.²⁸ Som utgångspunkt gäller att vid fall där försvårande omständigheter föreligger ska brottet inte bedömas som mindre grovt, alltså inte rubriceras som dråp.²⁹

2.2.3 Högsta domstolens motiveringar

Uppdelningen av uppsåtligt dödande i mord respektive dråp orsakar problem i praktiken eftersom domstolen måste avgöra huruvida det är ett normalfall eller om eventuella förmildrande omständigheter gör dödandet mindre grovt.³⁰ Nedan redogörs för ett antal rättsfall som belyser hur HD motiverar gränsen mellan mord och dråp.

Oprovocerat dödligt våld, genom knivhugg i bröstet, som företagits mot en försvarslös person som suttit på knäna på marken har rubricerats som mord i HD. Bakgrunden till händelsen var rådande motsättningar mellan två ungdomsgrupper men HD ansåg inte att dessa osämjor gjorde gärningen mindre grov. Det var inte heller så att gärningsmannen stod i personligt motsatsförhållande till offret.³¹

I ett annat fall där flera skott avlossats genom ett sönderslaget fönster där offret sökte skydd, dömdes till mord då brottet inte kunde anses mindre grovt. HD framhöll att vissa förmildrande omständigheter visserligen förelåg. Gärningsmannen hade nämligen en tid plågats av stark psykisk press på grund av den splittring av familjen som orsakats genom relationen mellan offret och gärningsmannens fru. Dessutom hade brottet begåtts under inflytande av själslig abnormitet men på grund av det hänsynslösa skjutandet samt offrets oförmåga att försvara sig ansågs gärningsmannen visat sådan grymhet som varit ägnad att ge offret svår dödsångest.³²

²⁷ Prop. 1962:10, s. 74.

²⁸ SOU 1953:15, s. 121.

²⁹ Jareborg m.fl. 2015, s. 23-24.

³⁰ Träskman 1995/96, s. 435.

³¹ NJA 1980 s. 407.

³² NJA 1985 s. 510.

Ett flertal fall där offret och gärningsmannen varit närstående har HD rubricerat som mord. Bland annat dömdes en man till mord på sin hustru när han genom mer än 30 stick- och skärsår uppsåtligt dödat henne. Hustrun försökte värja sig mot angreppet och befann sig enligt HD i en skyddslös situation. Gärningsmannens hänsynslösa handlande utsatte kvinnan för dödsångest och svåra lidanden. Det som talade i lindrande riktning var däremot att gärningsmannen handlat i hastigt mod samt hans psykiska särdrag som inte saknat betydelse för händelsen. Sammantaget var dock omständigheterna inte sådana att gärningen kunde anses mindre grov.³³

Liknande omständigheter förelåg när en man dödade sin fru genom stryptag. Offret hade känt mycket stor smärta och upplevt dödsångest men ett kort händelseförlopp på några minuter gjorde att gärningsmannen inte visat synnerlig grymhet. HD rubricerade trots detta gärningen som mord, framförallt beroende på kvinnans utsatta och skyddslösa situation.³⁴

Ytterligare ett fall där en man dödat sin hustru kan nämnas. I detta fall fanns omständigheter som talade både för och emot att gärningen var mindre grov. Som förmildrande uppgav HD den starka press och utmattning gärningsmannen kände på grund av äktenskapsproblem. Enligt den rättspsykiatriska utredningen led gärningsmannen av maladaptiv stressreaktion, vilket motsvarar en djup reaktiv kris. Dessutom hade knivhuggen skett hastigt, utan planering. De försvårande omständigheterna bestod av offrets skyddslösa och närstående ställning samt att våldet tilldelats oprovocerat. HD bedömde efter en sammanvägning av omständigheterna att brottet inte kunde anses mindre grovt.³⁵

Uppsåtligt dödande i samband med inbrott nattetid i en bostad har rubricerats som mord. Enligt HD är nämnda omständigheter starkt graverande. I fallet knivhöggs offret, oprovocerat, med ett stort antal knivhugg och stor brutalitet. Även om händelseförloppet var kortvarigt bedömde inte HD gärningen som mindre grov.³⁶

³³ NJA 1989 s. 97.

³⁴ NJA 1994 s. 310.

³⁵ NJA 2002 s. 116.

³⁶ NJA 1999 s. 531.

Omständigheter som lett till rubriceringen dråp är bland annat att gärningsmannen agerat i stark affekt när offret gjort närmanden mot gärningsmannens fru.³⁷

HD har också rubricerat dödligt våld som föregåtts av slagsmål mellan gärningsmannen och offret som dråp. I fallet hade gärningsmannen inte visat sådan grymhet som nämns i förarbetena trots ett 20-tal knivhugg.³⁸

I en situation där dödligt våld utlösts genom ett homosexuellt närmande mot gärningsmannen dömde HD till dråp. HD ansåg att gärningsmannen utsatts för en allvarlig provokation, närmandet försatte gärningsmannen i ett tillstånd av okontrollerat ursinne och händelsen var framkallad av offret själv. Händelseförloppet varade endast några minuter men ett stort antal knivhugg utdelades. HD hävdade att den omfattande misshandeln kunde ge anledning till viss tvekan i rubriceringsfrågan men vid en samlad bedömning betecknades gärningen som dråp.³⁹

³⁷ NJA 1975 s. 594.

³⁸ NJA 1987 s. 33.

³⁹ NJA 1995 s. 464.

3. Etik och synen på dödande

3.1 Etik och moral

Moral är något alla människor har inom sig, antingen medveten eller omedveten⁴⁰, den påverkar våra värderingar samt vilka beslut vi fattar. I detta hänseende skiljer vi oss från djuren som är amoraliska, de kan varken göra rätt eller orätt.⁴¹ För att förstå skillnaden mellan etik och moral kan nämnas att etik inte är något som alla människor har, till skillnad från moral. Etik kan översättas till morallära. Moralen är normer och värderingar som styr våra handlingar och beslut och etiken är läran om moralen. Etiken kan alltså sägas bidra till att göra moralen förståelig. Filosoferna James och Rachels Stuart menar att det är svårt att definiera moral på ett tillfredsställande och enhetligt sätt och har därför tagit fram begreppet minimiuppfattningen om moral.⁴² Minimiuupfattningen om moral lyder:

”Moral är, åtminstone, en strävan efter att låta sitt handlande styras av förnuftet – det vill säga att göra det som det finns bäst skäl att göra – samtidigt som man lägger lika stor vikt vid intressena hos alla de individer som kommer att påverkas av ens handlande”.

Även om inte alla etiker håller med om definitionen hävdar James och Rachels Stuart att de allra flesta ställer sig bakom den.⁴³

3.2 Teorier inom etik

Vad är gott och ont och hur rangordnas det goda och onda? Vad är rätt eller fel, plikt eller förbjudet? Detta är två av huvudfrågorna som etiska teorier har i uppgift att försöka besvara. I vissa fall sammanvävs de två frågorna på så vis att det rätta/orätta direkt motsvaras av i vilken mån det påverkar det goda/onda.⁴⁴

⁴⁰ Koskinen 1995, s. 24.

⁴¹ Koskinen 1995, s. 21.

⁴² Rachels och Rachels 2008, s. 9.

⁴³ Rachels och Rachels 2008, s. 23.

⁴⁴ Koskinen 1995, s. 63.

3.2.1 *Pliktetik*

Pliktetik är synonymt med deontologisk etik⁴⁵ och teorins särdrag utgörs av att en handlings moraliska värde avgörs utifrån tillämpbara normer, som reglerar vad som är rätt eller fel, plikt eller förbjudet. Frågan är huruvida en viss handling överensstämmer med de tillämpbara normerna.⁴⁶ Pliktetikens huvudprincip innebär att vissa handlingar är orätta och därför bör undvikas, medan andra är rätta eller utgör plikter som inte får undvikas. Till skillnad från andra etiska teorier menar pliktetiken att en handling är rätt eller fel ”i sig”. För att exemplifiera kan nämnas tio Guds bud som bygger på detta system med plikter och förbud som räknas upp utan att motiveras.⁴⁷ Konstateras kan därför att det rätta är primärt framför det goda inom pliktetik, till skillnad från vad som gäller inom konsekvensetik.⁴⁸

Immanuel Kant (1724-1804) framhöll att samtliga moralregler är absoluta, oavsett omständigheter ska reglerna således följas. Nytt med Kants synsätt var avsaknaden av teologiska reflektioner och tyngdpunkten på förnuft, vilket gjorde att han var viktig för det moderna tänkandet. Enligt Kant är moraliska skyldigheter kategoriska, ”Man bör göra så eller så, punkt slut”. Kant motiverar det kategoriska imperativet som en följd av människors förnuft. Så här uttrycker han sig: ”Handla endast efter den maxim genom vilken du tillika kan vilja att den blir allmän lag”. Principen ska användas vid varje beslutsfattande och endast om den maxim/regel som utförs genom handlingen är önskvärd som allmän lag anses handlingen vara tillåten. Är det däremot inte önskvärt att alla människor följer maximen är det en otillåten, moraliskt felaktig handling.⁴⁹

Exempelvis är självmord fel eftersom det inte är önskvärt att alla tar livet av sig. Kant betonade särskilt människors valfrihet, han menade att vi alltid har ett val, att det i varje situation går att handla annorlunda. Kant menade att det enda ovillkorligt goda är den goda viljan, allra viktigast är att försöka handla på ett sätt som gynnar andra medmänniskor. Konsekvenserna får relativt liten betydelse i Kants moralfilosofi, den goda viljan är vad som eftersträvas. Detta synsätt är relevant inom juridiken, särskilt i straffrätt där straffansvar borde grundas i gärningsmannens intention och vårdslöshet, inte på gärningens objektiva farlighet.⁵⁰

⁴⁵ Från de grekiska orden ”deon” som betyder plikt, samt ”logos” som betyder lära/system.

⁴⁶ Koskinen 1995, s. 262-265.

⁴⁷ Koskinen 1995, s. 64-65.

⁴⁸ Nergelius 2001, s. 83.

⁴⁹ Rachels och Rachels 2008, s. 134-136.

⁵⁰ Nergelius 2001, s. 69-70.

3.2.2 Konsekvensetik

Konsekvensetiken fokuserar på en handlings konsekvenser. Det moraliska värdet i en handling bestäms utifrån dess goda eller dåliga konsekvenser. Antingen är konsekvenserna avsedda (subjektivt rätt), faktiskt uppnådda oberoende av avsikten (formellt rätt), eller både avsedda och uppnådda (helt och hållet rätt). Det kan nämnas att teleologisk etik⁵¹ är synonym till konsekvensetik.⁵²

Konsekvensetikens kärna kan sammanfattas i följande mening: ”En handling h är rätt om och endast om den får bättre konsekvenser än någon annan till buds stående handling”.

Problematiken med konsekvensetiken är att avgöra vad som egentligen är goda eller dåliga konsekvenser och för vem konsekvenserna ska vara goda? Lennart Koskinen, biskop emeritus, hävdar att det goda etiska resonemang som ställs upp som eftersträvansvärt bör kombineras med grundläggande värden som alltid ska åtföljas, på både kort och lång sikt. Koskinen menar att den princip som Uppsalafilosofen Ingmar Hedenius arbetat fram är ett bra exempel på detta. ”En persons eller gruppns välbefinnande eller lycka får aldrig köpas på bekostnad av någon annans lidande”. Slutsatsen som kan dras är att den klassiska konsekvensetiken menar att samma objekt ska tillämpas på lyckan och lidandet, alltså för de goda och dåliga konsekvenserna.⁵³

Utilitarism, även kallad utilism⁵⁴, är den mest kända inriktningen av konsekvensetik med ett stort antal välkända filosofer som anhängare.⁵⁵ Bland annat har David Hume, Jeremy Bentham samt John Stuart Mill haft inflytande på teorin.⁵⁶ Även utilitarismen kan delas in i undergrupper men ett gemensamt särdrag för de olika orienteringarna är önskan att maximera den sammanlagda nyttan i samhället. Vad som skiljer teorierna åt är framförallt vad nytta är och hur den maximeras på bästa sätt. Den klassiska utilitarismen kallas hedonism och nytta inom denna teori är lika med lycka som beskrivs i termer av njutningsfulla upplevelser och avsaknad av plågsamma upplevelser. Det är således dessa bra eller dåliga upplevelser som påverkar en människas handlingar. De moderna utilitaristerna översätter däremot nytta till tillfredsställelsen av preferenser. Principen är att alla individer har önskin, preferenser,

⁵¹ Av grek. ”Telos” = ändamål och ”logos” = lära/system.

⁵² Koskinen 1995, s. 266.

⁵³ Koskinen 1995, s. 69-72.

⁵⁴ Från begreppet ”Utilitas” som på latin betyder nytta.

⁵⁵ Koskinen 1995, s. 73.

⁵⁶ Rachels och Rachels 2008, s. 101.

för hur livet ska se ut och vad det ska innebära. Det är när önskningarna uppfylls som preferenserna tillfredsställs och målet är att maximera den totala tillfredsställelsen av preferenser i samhället.⁵⁷

Enligt utilitaristerna Bentham och Mill har alla individer lika anspråk på nytta/lycka, lika fall ska behandlas lika menade de. Anledningen är att lyckan blir lika värdefull oavsett av vem den upplevs. För många människor är detta svårt att förstå, det är vanligt att känna mer för sina närstående och vilja prioritera dem framför avlägsna individer. Inom utilitarism är sammanfattningsvis det goda primärt i förhållande till det rätta eftersom man ser till konsekvenserna av en handling, inte enbart till handlingen i sig. Detta skiljer sig från pliktetiken.⁵⁸

3.2.3 Rättighetsetik

Utmärkande för rättighetsetiken är det fokus som läggs på varje individs rätt att ”äga” sig själv. Alla människor har rätt att bestämma över sig själva och göra vad dem vill så länge det inte kränker en annan persons rättigheter. Rättighetsetiken har i grunden utvecklats av John Locke men i nutid har Robert Nozick varit dess främsta företrädare. Det finns dock en markant skillnad mellan dessa rättighetsetiker. Locke menar att det finns begränsningar i självbestämmanderätten medan Nozick anser att varje individ har en obegränsad rätt att bestämma över sig själv. Påpekas bör att teorin i vissa delar liknar Kants synsätt, men faktum är att Kant avvisade begreppet om självbestämmande. Enligt Immanuel Kant kan inte en person äga sig själv eftersom han/hon inte är en sak. Teorin har fått utstå en del kritik som främst riktar sig till hur en person kan äga sig själv. Kräver inte äganderelationen att någon är ägare och något är det som ägs, resonerar Tännsjö. För att försvara teorin fortsätter Torbjörn Tännsjö med ett tankeexperiment, där en människa kan ses som en organism. Organismen har (äger) en kropp, ett hjärta, en personlighet och så vidare. Även om människan inte kan äga sig själv i strikt mening, kan han/hon ändå äga det som organismen utgörs av.⁵⁹

Rätten att bestämma över sig själv innebär också en rätt till självförsvar. Grunden till det är att en människa måste kunna skydda sina gränser från invasion. Det bygger alltså inte på skuld

⁵⁷ Nergelius 2001, s. 74-75.

⁵⁸ Nergelius 2001, s. 82.

⁵⁹ Tännsjö 2105, s. 30-35.

eller klandervärdhet från den attackerande personens sida. Dessutom får förebyggande våld användas men endast om det förhindrar att angriparen attackerar. Det är alltså tillåtet att skydda sig från en oskyldig person som varit våldsam, utgångspunkten är att ingen person ska få sina rättigheter och gränser kränkta.⁶⁰

3.2.4 Etiska aspekter på uppsåtligt dödande

Ingen annan moralisk uppfattning är mer universell, stabil och icke ifrågasatt än den att det är moraliskt felaktigt att döda. Uppfattningen är dessutom rådande oavsett samhälle och historisk period. Jeff McMahan anser att en jämförelse mellan dödandet av ett djur och en människa kan belysa varför det generellt sätt anses moraliskt förkastligt att döda. Enligt McMahan är det okontroversiellt att det är allvarligare att döda en person än ett djur. En handling kan på olika sätt och i olika grader vara moraliskt förkastlig. Om den moraliska invändningen gentemot handlingen är kraftfull och inte väsentligen motsätts av utjämnande överväganden är handlingen allvarligt felaktig (*seriously wrong*). Det motsatta gäller för en handling med svaga invändningar eller där moraliska överväganden fungerar utjämnande, i ett sådant fall är handlingen bara obetydligt felaktig (*slightly wrong*).⁶¹

En tydlig skillnad mellan dödandet av ett djur och en människa är att en person som dödas vanligtvis lider en större skada. Uppenbarligen finns en koppling mellan den skada offret lider och förkastligheten med handlingen. Bland annat har James Rachels uttryckt att dödande är moraliskt fel på grund av skadan som offret orsakas. På följande sätt beskriver Rachels sin åsikt: ”Om vi inte ska döda, är det för att dödande skadar någon. Detta är anledningen till att dödande är orätt. Regeln att inte döda har utgångspunkt i skyddet av offret”. Rachels hävdar alltså att effekterna på offret gör dödande klandervärdt. Den största förlusten en människa kan lida är förlusten av sitt eget liv. Följaktligen är den skada som dödandet medför ett viktigt argument i varför det är moraliskt fel men frågan kvarstår varför dödande ses som den allvarligaste av handlingar som medför skada. För sympatisörer med Rachels är svaret uppenbart, en dödande handling innebär vanligtvis en väldigt stor skada och om graden av allvarlighet en felaktig handling uppnår beror på graden skada som uppstår är givetvis dödande mer allvarligt än andra handlingar som orsakar skada. Slutsatsen förklarar även

⁶⁰ Tännsjö 2015, s. 36.

⁶¹ McMahan 2002, s. 189-190.

varför vissa typer av dödande är allvarligare än andra, exempelvis varför dödandet av en människa är mer allvarligt än dödandet av ett djur.⁶²

James McMahan presenterar en modell för det ovan sagda med namnet skadebaserad beräkning (harm-based account). Modellen innebär att dödande handlingar principiellt är felaktiga eftersom de orsakar skada på offret och graden felaktighet som handlingen uppnår beror på graden av skada offret orsakas, om andra omständigheter är likvärdiga.⁶³

3.2.5 Pliktetik och synen på dödande

Pliktetiken menar att dödande är moraliskt fel på grund av att den dödande handlingen i sig är en otillåten handling. Det är alltså ett exempel på något otillåtet, som människor bör undvika, oavsett vilka konsekvenser dödandet leder till.⁶⁴ Mord är vidare fel eftersom alla former av mord är exempel på avsiktligt dödande av oskyldiga människor, eller som Kant uttryckte det, oskyldiga rationella varelser. Det faktum att offret är en oskyldig människa gör således dödandet moraliskt förkastligt. Enligt pliktetiker ska någon som begår mord bestraffas, den dödande handlingen bör vara olaglig. Allvarliga, felaktiga handlingar ska aldrig lämnas ostraffade, en slutsats som Tännsjö anser vara rimlig, speciellt med hänsyn till att det i alla välorganiserade samhällen finns lagar som kriminaliserar avsiktligt dödande.⁶⁵

3.2.6 Konsekvensetik och synen på dödande

De flesta former av mord ses som felaktiga ur ett konsekvensetiskt eller utilitaristiskt synsätt. När en person dödas försvinner dennes möjligheter till ett fortsatt liv, närstående personer till den dödade påverkas negativt och till och med mördaren drabbas på ett negativt sätt, inte minst om han/hon blir upptäckt och åker fast för brottet. Det finns alltså en rad dåliga konsekvenser med att en person mördas. Trots detta hävdar utilitarister att vissa mord kan vara rätta och icke moraliskt förkastliga. Tännsjö argumenterar i likhet med detta. Nämnas bör att mord enligt utilitarism ska kriminaliseras och bestraffas vid upptäckt. Anledningen skiljer sig från både plikt- och rättighetsetik, en utilitarist hävdar nämligen att

⁶² McMahan 2002, s. 190-191.

⁶³ McMahan 2002, s. 191.

⁶⁴ Tännsjö 2015, s. 21.

⁶⁵ Tännsjö 2015, s. 85-88.

kriminaliseringen av mord maximerar lycka, det är nödvändigt för att säkerställa att människor känner sig trygga.⁶⁶

3.2.7 Rättighetsetik och synen på dödande

Enligt rättighetsetiken är, precis som enligt pliktetiken, alla former av mord felaktiga. Det som skiljer teorierna åt är förklaringen till varför det är fel att döda. En rättighetsetiker hävdar nämligen att det felaktiga i en dödande handling består av den rättighetskränkning som den dödade personen utsätts för. Grundtanken är att offret äger sig själv, att bli dödad innebär därför ett intrång på det mest privata territoriet hos en människa.⁶⁷ För att mord ska vara tillåtet enligt rättighetsetiken krävs således samtycke eller någon form av godkännande från offrets sida.⁶⁸

Till skillnad från pliktetiken som hävdar att mord alltid är fel och därmed också ska vara olagligt anser rättighetsetikerna att en felaktig handling, i vissa fall bör vara olaglig. Det krävs att handlingen kränker rättigheter för att den ska göras olaglig. Resultatet är följaktligen att moraliskt tillåtna handlingar aldrig ska kriminaliseras.⁶⁹

3.2.8 Skademätning av kriminella handlingar

Trots att brottets allvarlighetsgrad är en stor del av påföljdsbestämningen har ämnet knappt diskuterats i juridisk doktrin.⁷⁰ Jareborg och Von Hirsch försöker därför med sin artikel utreda hur kriminell skada kan mätas genom begreppet *levnadsstandard*.⁷¹ Enligt författarna har allvarligheten i ett brott två dimensioner: skada (harm) och skuld (culpability). Skada (harm) kopplas till den skada eller risk som handlingen orsakar. Skuld (culpability) rör gärningsmannens intentioner, motiv och omständigheter som gör att han/hon är ansvarig för händelsen. Både skada och skuld påverkar således hur allvarligt ett brott anses. Som exempel kan nämnas att mord är allvarligare än grov misshandel eftersom skadan är större.⁷²

⁶⁶ Tännsjö 2015, s. 93-94.

⁶⁷ Tännsjö 2015, s. 89.

⁶⁸ Tännsjö 2015, s. 35.

⁶⁹ Tännsjö 2015, s. 93.

⁷⁰ Jareborg och Von Hirsch 1991, s. 1-2.

⁷¹ Jareborg och Von Hirsch 1991, s. 38.

⁷² Jareborg och Von Hirsch 1991, s. 2-3.

Begreppet levnadsstandard som författarna använder är ursprungligen ekonomiskt förknippat men inbegriper i en bredare betydelse även en människas livskvalité och välmående. Fokus för begreppet är inte den faktiska livskvalitén utan de möjligheter eller förmågor människor har att uppnå en viss kvalité i livet. Författarna hävdar att metoden att mäta skada med hjälp av levnadsstandard stämmer väl överens med hur skada vanligen bedöms, vilket gör metoden trovärdig. Jareborg och Von Hirsch menar inte att kriteriet om levnadsstandard innebär att det bra eller dåliga med ett uppförande beror på uppförandets effekt på människors livskvalité. Istället hävdar dem att levnadsstandarden tillhandahåller en användbar modell, inte en generell etisk norm, som kan nyttjas inom juridiken när mätning eller värdering av skadan i en kriminell handling görs.⁷³

Det kan framstå som att levnadsstandardanalysen liknar utilitaristisk straffteori i flera hänseenden men författarna håller inte med. Utilitarism fokuserar på framtiden, prevention och kollektivet i synen på straffrätt, teorin försöker värdera hur mycket den totala framtida skadan kan reduceras genom den ena eller andra straffstrategin. Inget av detta försöker Jareborg och Von Hirsch att åstadkomma. Först och främst spelar kollektivet ingen roll för levnadsstandarden, ett brott värderas var och ett för sig utifrån hur stor skada som orsakats. Dessutom är teorin om levnadsstandard dåtidsorienterad och vedergällningsinriktad. Författarnas modell används således för att avgöra hur stor skada normalfallet av ett brott orsakar och skadans storlek avgör sedan hur allvarligt brottet anses vara.⁷⁴

Om skada ska kunna mätas utifrån hur mycket den påverkar en persons levnadsstandard måste även levnadsstandard graderas, vilket görs med fyra nivåer. Den första nivån benämns *existens* och den innebär överlevnad men med uppehållande av inget mer än elementär mänsklig kapacitet att fungera. Ingen tillfredsställelse förutsätts på denna nivå. Nivå två kallas *minimalt välbefinnande* och innebär uppehållande av en minimal nivå av komfort och värdighet. Vidare betecknas nivå tre som *fullgott välbefinnande*. Här uppnås en fullgod nivå av komfort och välbefinnande. Till sist benämns nivå fyra *förhöjt välbefinnande*, vilket medför en signifikant förhöjning av livskvalitén i jämförelse med nivå tre. Dessa fyra nivåer används sedan på följande sätt: ju lägre nivå, alltså ju lägre siffra, som påverkas genom en kriminell handling, desto allvarligare graderas skadan som handlingen innebär. I slutändan

⁷³ Jareborg och Von Hirsch 1991, s. 10-11.

⁷⁴ Jareborg och Von Hirsch 1991, s. 16.

innebär det alltså att brottet anses allvarligare ju lägre levnadsstandardnivå som påverkas.⁷⁵
För att ge ett tydligt exempel gällande mord kan nämnas standardfallet där A dödar B.
Handlingen inverkar givetvis på B:s existens, alltså har en handling som medför mord den högsta graderingen av skada.⁷⁶

⁷⁵ Jareborg och Von Hirsch 1991, s. 17-18.

⁷⁶ Jareborg och Von Hirsch 1991, s. 24.

4. Analys

Efter en granskning av plikt-, konsekvens- och rättighetsetik kan konstateras att samtliga teorier huvudsakligen fokuserar på varför det är fel att döda snarare än olika dödshandlingars grader av förkastlighet. I detta hänseende skiljer sig etiken från lagstiftningen eftersom lagstiftaren inte lägger någon nämnvärd kraft på att förklara varför en dödande handling är orätt.

Lagstiftaren bekräftade i samband med införandet av brottsbalken att det finns uppsåtligt dödande som är mer eller mindre farligt ur samhällets synvinkel. Samtidigt framfördes en förståelse för den enskilda, att uppdelningen i mord och dråp kan verka stötande. Viktigt att framhålla är att Svea hovrätt kritiserade uppdelningen, helst ville de se ett enda brott för uppsåtligt dödande. Hovrättens ståndpunkt påminner om hur pliktetiker och rättighetsetiker argumenterar eftersom de påstår att samtliga fall av dödande är moraliskt förkastliga, utan att gradera fallen eller ta hänsyn till omständigheter kring situationen. Detta synsätt kan förstås som att varken plikt- eller rättighetsetiken vill värdera olika fall av dödande, syftet är istället att förkasta en dödande gärning oavsett situation.

Däremot har pliktetiken och rättighetsetiken olika förklaringar till varför det är fel att döda. Pliktetiker motiverar egentligen inte varför en dödande handling är moraliskt förkastlig, de menar att vissa handlingar är orätta och därför bör undvikas. Det är en plikt att inte döda och den plikten måste alla människor åtfölja. Immanuel Kant som var en pliktetiker argumenterade på samma sätt, att samtliga moralregler är absoluta. En moraliskt felaktig handling uppkommer, enligt honom, när det inte är önskvärt att alla människor följer en viss maxim, exempelvis att döda en annan person. Kant hävdade att den goda viljan var mest eftersträvansvärt, att försöka handla på ett sätt som gynnar medmänniskor var högt värderat. Detta synsätt har betydelse inom straffrätt eftersom straffansvar borde grundas i gärningsmannens intention och vårdslöshet, inte på gärningens objektiva farlighet. Denna uppfattning känns igen från gällande rätt och praxis. Att gärningsmannen begått brottet med uppsåt är en grundläggande förutsättning för att domstolen ska kunna döma till antingen mord eller dråp. Varje gärning bedöms dessutom med beaktande av föreliggande omständigheter i det enskilda fallet, vilket betyder att den objektiva farligheten i en gärning inte ensamt får betydelse för rubriceringen.

En rättighetsetiker hävdar att den dödande handlingen är felaktig på grund av den rättighetskränkning som offret lider. Ingen har rätt att ta en annan människas liv, det är en kränkning av självbestämmanderätten samt ett intrång på en persons privata sfär.

Konsekvensetiken och utilitarismen har ett annorlunda synsätt, de flesta fall av dödande anses felaktiga men det finns situationer då dödande kan vara moraliskt rätt. Det viktiga är konsekvenserna av en handling samt att nyttan maximeras i samhället. Den handling som leder till bäst konsekvenser bör väljas oavsett om det innebär att någon dödas. Av denna anledning bör konsekvensetiken vara den teori som har närmast till hands att instämma med den svenska lagstiftningen. Eftersom konsekvensetiker menar att vissa typer av dödande till och med är moraliskt riktiga tyder detta på att de åtminstone i något hänseende graderar dödande handlingar som mer eller mindre allvarliga. Även en dödande handling som leder till fler bra än dåliga konsekvenser är en bra handling. Den svenska lagstiftningen på området hävdar inte att mord eller dråp kan leda till bra konsekvenser men i och med uppdelningen som finns accepterar lagstiftaren vissa fall av dödande mer än andra, vilket syns i svårhetsgraden och rubriceringen av brottet.

Jeff McMahan hävdar i likhet med svensk gällande rätt att en handling i olika grader kan vara moraliskt förkastlig. Han skiljer på en handling som är allvarligt felaktig och en som är obetydligt felaktig. Förklaringen ges genom en jämförelse mellan dödandet av ett djur och en människa. Vad som gör dödandet av en människa mer allvarligt är den större skada som människan orsakas genom handlingen. En dödande handling innebär en väldigt stor skada och graden av allvarlighet beror på hur stor skada som orsakas. Detta gör dödande handlingar särskilt allvarliga. Poängteras kan att den största förlusten en människa kan orsakas är förlusten av sitt eget liv. McMahan har konstruerat en modell för detta (harm-based account), vilken innebär att dödande handlingar principiellt är felaktiga eftersom de orsakar skada på offret och graden felaktighet som handlingen uppnår beror på graden av skada offret orsakas, om andra omständigheter är likvärdiga. Detta förklarar varför vissa typer av dödande är allvarligare än andra. Genom denna modell finns följaktligen visst stöd för den svenska lagstiftningen som till stor del fokuserar på hur stor skada och lidande offret har orsakats i samband med gärningen.

Ytterligare två professorer som berört straffrätt i relation till etiska frågor är Jareborg och Von Hirsch. Deras artikel erbjuder en modell för gradering av skada. De fokuserar inte särskilt på

olika typer av dödande handlingar eller på uppdelningen i lagstiftningen i två brott för uppsåtligt dödande men tankegångarna är intressanta att lyfta fram. I likhet med McMahan menar Jareborg och Von Hirsch att skadan av ett brott påverkar hur allvarligt brottet anses. Dessutom påverkar gärningsmannens skuld. Bland annat konstaterar författarna att mord är allvarligare än grov misshandel eftersom skadan är större i samband med ett mord. Modellen som tagits fram utgår från människors levnadsstandard och går ut på att ju mer levnadsstandarden påverkas, ju lägre nivå som berörs, desto allvarligare bedöms brottet. Författarna hävdar att kriminella handlingar som påverkar nivån för existens tillhör de allvarligaste. Därför klassificeras mord som ett av de grövsta brotten. Även om levnadsstandardanalysen inte ger direkt stöd för en uppdelning av mord och dråp finns, som i McMahans teori, resonemang som indikerar på att det är rimligt att värdera brott i olika allvarlighetsgrader.

Varken lagstiftaren eller Högsta domstolen använder begreppet levnadsstandard i bedömningen men vissa likheter i argumentation finns. Exempelvis att stor skada och brutalitet ses som försvårande omständigheter vid ett brott.

I samband med införandet av brottsbalken framfördes omständigheter som ska inverka på gränsdragningen mellan mord och dråp. I första hand ska dödande som är av särskilt farlig art rubriceras som mord. Det kan handla om dödande som har ett långt händelseförlopp, orsakar onödigt lidande, visar särskild hänsynslöshet eller som inneburit stark dödsångest. Dessa omständigheter är sådana som hänförs till offret och den skada som offret tvingats uthärda. Liknande argumentation, har som redan nämnts, framförts av McMahan, Jareborg och Von Hirsch genom deras modeller.

Andra omständigheter som lyfts fram av lagstiftaren som försvårande, exempelvis att gärningsmannen planerat dödandet, är svårare att hitta stöd för i etiska teorier. Däremot kan utilitarismens syn på allas lika värde jämföras med lagstiftarens ståndpunkt att ett dödande av en närstående person bedöms allvarligare. Utilitarister hävdar att alla människor har samma anspråk på lycka eftersom lycka är lika värdefull oavsett av vem den upplevs. Således ska ingen skillnad göras mellan närstående och andra personer. Detta synsätt skiljer sig således åtskilligt från lagstiftarens som menar att offrets relation till gärningsmannen bör vägas in i rubriceringen av ett brott.

Många av de omständigheter som lagstiftaren nämnt i förarbeten har bekräftats av HD i flera rättsfall. HD lägger stor vikt vid om offret befunnit sig i en utsatt och skyddslös situation eller känt dödsångest samt om gärningsmannen visat hänsynslöshet eller brutalitet i samband med dödandet. Dessutom bedöms oprovocerat våld allvarligare än sådant som skett genom provokation. Relation mellan gärningsman och offer spelar också roll, liksom händelseförloppet längd. Ytterligare faktorer som HD vägt in i rubriceringen är att gärningsmannen handlat i stark affekt. Den omständigheten att dödandet skett i samband med ett inbrott nattetid har varit till gärningsmannens nackdel.

Det är tydligt att etiska och juridiska resonemang skiljer sig vad gäller begrepp och fokus. Många av de omständigheter som lagstiftaren och HD nämner används inte inom etiken i diskussioner kring dödande men tydligt är att etiken och juridiken mångt och mycket är överens angående att offrets skada har störst betydelse för hur förkastlig en handling framstår, oavsett om det är ur straffrättslig eller filosofisk mening.

Sammanfattningsvis kan sägas att det inte inom etiken, på samma sätt som inom juridiken, finns en uppdelning av uppsåtligt dödande. Trots detta går det att återfinna vissa straffrättsliga resonemang inom etiska teorier och modeller. Gällande omständigheter som lagstiftaren och HD menar inverkar på gränsdragningen mellan mord och dråp finns vissa likheter med de etiska teorierna men det går inte att konstatera huruvida svensk gällande rätt och praxis har inspirerats av etiska teorier.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

NJA II 1962.

Prop. 1962:10, *Förslag till brottsbalk*.

Prop. 2008/09:118, *Straffet för mord m.m.*

SOU 1953:14, *Förslag till brottsbalk*.

SOU 2014:18, *Straffskalorna för allvarliga våldsbrott*.

Litteratur

Asp, Petter och Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.

Jareborg, Nils, Friberg, Sandra, Asp Petter och Ulväng, Magnus, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2., [uppdaterade] uppl., Iustus, Uppsala, 2015.

Koskinen, Lennart, *Vad är rätt?: handbok i etik*, 2. uppl., Prisma, Stockholm, 1995.

McMahan, Jeff, *The ethics of killing: problems at the margins of life*, Oxford University Press, New York, 2002.

Nergelius, Joakim (red.), *Rättsfilosofi: samhälle och moral genom tiderna*, Studentlitteratur, Lund, 2001.

Rachels, James och Rachels, Stuart, *Rätt och fel: introduktion till moralfilosofi*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2008.

Tännsjö, Torbjörn, *Taking life: three theories on the ethics of killing*, Oxford University Press, New York, 2015. E-bok.

Artiklar

Träskman, Per Ole, *Normalfall eller dödande med förmildrande särdrag – gränsen mellan mord och dråp*, Juridisk Tidskrift, nr 2 1995/96.

Von Hirsch, Andrew och Jareborg, Nils, *Gauging Criminal Harm: A living-standard Analysis*, Oxford Journal of Legal Studies, 1991, Vol. 11, No. 1.

Rättsfallsförteckning

NJA 1975 s. 594.

NJA 1980 s. 407.

NJA 1985 s. 510.

NJA 1987 s. 33.

NJA 1989 s. 97.

NJA 1994 s. 310.

NJA 1995 s. 464.

NJA 1999 s. 531.

NJA 2002 s. 116.